
Rozhovor

Výlet do minulosti jednoho zvědavého filosa

Petr Horák

Brno

phorak88@gmail.com

Markéta Kiššová

Fakulta filozofická Univerzity Pardubice

Laboratoire d'études et de recherches sur les logiques contemporaines
de la philosophie, Université Paris 8

kissova.marketa@seznam.cz

Rozhovor s Petrem Horákem u příležitosti jeho 90. narozenin jsme plánovali uskutečnit v jeho oblíbené pařížské kavárně Café Panis, naproti katedrále Notre-Dame, kam pan profesor pravidelně chodí po návštěvě knihkupectví Gallimard. Avšak letošní počasí cestování příliš neprálo, a tak jsme rozhovor uskutečnili formou videohovoru 21. 7. v 11 hodin dopoledne. Musela jsem ovšem počkat až skončí ranní vysílání stanice France Culture, kde pan profesor pravidelně poslouchá pořad Avec philosophie, který moderuje Géraldine Muhlmannová. Filosofická zvědavost se ho totiž drží stále.

Rozhovor probíhal velmi spontánně, jeho přepis jsem však upravovala jen minimálně, včetně zachování některých nespisovných výrazů. Provázel ho, jak také jinak, suchý humor, svěží l'esprit i obvyklá sebeironie pana profesora, kterými se vyznačují takřka všechny rozpravy s ním. Rozhodně nepřipomínal obvyklé rekapitulující vzpomínky jubilantů jeho věku. Byl to jako vždy velmi živý a inspirující rozhovor, za který panu profesorovi upřímně děkuji.

M.K.

Markéta Kiššová (M.K.): *Pane profesore, jste autorem rozsáhlého díla – několika monografií, řady odborných článků, edic, úryvků z děl a překladů. I přes tento široký záběr však z Vaší práce jasně vystupuje Vaše specializace: filosofie dějin. Co Vás vedlo k tomu, že jste své životní dílo zaměřil právě tímto směrem?*

Petr Horák (P.H.): Tak především: musím se bránit proti tomu, co jste tak hezky uvedla na začátku, totiž že mám nějaké životní dílo. Když se řekne životní dílo, tak se tím většinou označuje něco, co lze uchopit jako záležitost, která tomu autorovi nebo té autorce tanula na mysli od samého počátku jeho nebo jejího úmyslu něco vytvořit. Tak tomu v mém případě ovšem rozhodně nebylo. Když si vzpomenu na svoje studentské začátky, tak ty byly zaměřeny řekněme trochu, nebo dokonce i hodně jinak. Nevím, jestli to víte, ale já jsem studoval historii a vedle toho od samého začátku – bylo to tak běžné, a to nejenom na brněnské Masarykově univerzitě, ale i v Praze – jako specializaci takzvané pomocné vědy historické. Pomocné vědy historické byly ovšem v brněnském případě výrazným způsobem definovány místním hlavním nositelem této specializace, a to byl profesor Jindřich Šebánek.

Kdybyste dělala rozhovor s ním, což bohužel – nebo možná bohudík, to já nevím – už není možné, protože pan profesor Šebánek je již dlouho po smrti, tak byste to měla jednodušší. Byl to člověk, který se poměrně brzo zaměřil na něco, co lze opravdu nazvat dílo, a to bylo vytvoření moravského diplomatáře, to znamená edice listin. Měl to velice krásně vymezené, chtěl skončit těmi listinami, které byly vydány v roce 1306. Toto vymezení, které se soustředovalo na středověk, v tomto konkrétním případě na český nebo moravský středověk, dodávalo v době, kdy já jsem vstoupil do studia – tedy v raných 50. letech, kdy všechno, co předcházelo roku 1948, bylo v českých dějinách šmahem zavrhováno – celému našemu vzdělávání takový zvláštní ráz. My, studenti z jednotlivých ročníků – a v každém z těch ročníků bylo strašně málo lidí –, jsme se pak mohli tak trochu specificky vymykat z tehdejšího vzdělávacího univerzitního systému.

U pana profesora Šebánka to bylo zvládnutě ještě tím, že založil takzvaný seminář. V dnešní době víme, co je seminář, je to takový specifický způsob výkladu něčeho. Ale u pana profesora Šebánka se seminářem označovala jedna místnost, která nám byla volně k dispozici a kde se všichni studenti, kteří u něho studovali, mohli scházet, nebo respektive když měli volno a čekali na nějaký další seminář či přednášku, tak si tam mohli jít sednout, něco si číst anebo se prostě bavit. To byla ohromná věc, protože nás bylo velmi málo. V prvním ročníku nás začínalo asi pět a na jeho konci jsme zbyli už jen tři – ale my jsme už potom skutečně vydrželi až do konce; ti dva byli chytřejší než já, tak jim to šlo dobře.

Seminář pana profesora Šebánka nám dával jedinečnou příležitost mluvit s lidmi, s kolegy a kolegyněmi, kteří, i když byli starší řekněme jenom o pár let, tak měli za sebou úplně jinou přípravu, než jsme měli my. Zejména když byli starší o tři, čtyři roky nebo eventuálně i o víc, tak měli v tom oboru jednu úžasnou výhodu: uměli totiž latinsky. My jsme latinsky neuměli. Oni uměli taky poměrně velmi slušně německy. My jsme ani německy pořádně neuměli. Čili my jsme od prvního do třetího ročníku měli v naší osnově latinu a němčinu. Z té latiny se stále usekávalo, takže to nám moc nedalo, a když to se spojilo s tím málem, které jsme měli z gymnázia, tak to stačilo tak akorát na to, abychom rozuměli takovým jednodušším textům. Na němčinu jsme měli výbornou lektorku, ta byla fajn a hodně nás naučila. Ale nenaučila nás to na historických listinách z německého prostředí, ale pokud se nepletu, tak jsme četli Goetha. V rámci oficiálního studia to s tou němčinou bylo totiž tak, že záleželo víceméně na každém z nás, co četl, co považoval za nutné číst. Jo, to bylo fajn, to bylo prima. Taky mi to vyhovovalo velmi dobře doma, protože moje maminka vystudovala germanistku. Bohužel jsem to nevyužil daleko víc, jak bych byl mohl, no ale budiž, aspoň něco. Faktem ale je, že pomocná literatura, i potom později k a v diplomové práci, byla v drtivé většině psaná německy.

M.K.: *Když se dnes ohlédnete za touto zkušeností z dob Vašich studií a přihlédnete-li ke svému dalšímu dílu, domníváte se, že Vašem směřování existuje určitá kontinuita a logický vývoj?*

P.H.: Já si myslím, že ne. Výsledkem mého univerzitního studia byla diplomová práce o zemských soudech na Moravě, a tu jedinou bych ohodnotil jako odbornou a dobře napsanou vědeckou práci – podle měřítka, jakému jsme byli učení u pana profesora Šebánka. Všechno ostatní, co jsem napsal, a je toho poměrně dost, už toto měřítko nesnese, nejsou to tedy podle jeho měřítka vědecké práce.

M.K.: *Byl ve Vašem intelektuálním vývoji nějaký autor, který Vás – jak se říká – zásadně ovlivnil?*

P.H.: No... pochopitelně, že bych právě tuto otázku mohl takříkajíc smést ze stolu velice jednoduše nějakým bonmotem nebo něčím podobným, ale nechci to udělat. Ono by mě to vaše podrobné a velice pečlivě připravené tázání mělo asi přece jenom nějakým způsobem nasměrovat k něčemu vážnějšímu.

V této souvislosti bych asi měl sdělit ještě jednu věc. Když jsem začal studovat na univerzitě – znovu opakuju, u pana profesora Šebánka –, tak jsem si do toho studia vnesl takovou trošičku osobitost, nebo můžeme možná říct,

zvláštnost. Já jsem přišel z takzvaného francouzského gymnázia. V posledním ročníku nám bylo sice zkráceno studium, ale přece jenom jsem měl za sebou asi tři nebo čtyři roky studia, kdy jsme měli osm hodin v týdnu francouzštinu. Sice jsme se nenaučili francouzsky úplně perfektně, zdaleka ne, ale naučili jsme se dost, a když jsem s tím přišel do toho už zmiňovaného vysokoškolského studia, tak přímo v tom oboru jsem byl trochu zvláštní. Jako taková víceméně rarita jsem se mohl věnovat také třeba nějaké francouzské literatuře. Pana profesora Šebánka zajímala diplomatika, to znamená nauka o středověkých listinách: jak se s nimi má zacházet, jak se mají vydávat, jak rozlišovat originály od fals atd. Jeho osobně zajímalo a ctil to, co pocházelo z Německa. Ale věděl přitom velmi dobře, že prapůvodní začátek diplomatiky jako univerzitního oboru je francouzský.

Ale vidíte, ještě mně teď přece jen vyskočilo alespoň jedno jméno – zejména díky pracím historika Theodora von Sickela věnovaným středoevropskému prostoru zvítězilo u mě nakonec všechno to, co se nějakým způsobem soustřeďovalo kolem edice *Monumenta Germaniae Historica*.

M.K.: *Kam přesně Vás tento autor nasměřoval?*

P.H.: Já jsem měl tu už zmíněnou francouzštinu, která mě jako by zavazovala k tomu, abych si hledal také nějaké francouzské autory nebo autority. Ale netáhlo mě to k tomu, abych se soustřeďoval na francouzskou diplomatiku, ne, spíš jsem vyhledával, co bych si tak mohl číst, co by mě zajímalo. I když se ta zkušenost jen těžko zprostředkovává, tak ji znovu připomínám: V jakých letech my jsme studovali? V 50. letech, to znamená pod všudypřítomným strašným nátlakem a tlakem oficiálního marxismu, který tady tehdy vládl a vůči kterému se člověk zoufale snažil bránit.

Já jsem se v rámci té obrany držel svých jazyků. Snažil jsem se udržovat tu svoji francouzštinu. A angličtinu. O němčině jsem už mluvil, tu jsem měl dobře zajištěnou. A studoval jsem vysoce specializovaný historický a historiografický obor. A byl jsem si také naprosto jistý, že se tomu budu věnovat, tedy té historii a historiografii. Do svých prvních zaměstnání jsem nastoupil v archivech. Napřed ve Velkém Meziříčí a potom jsem přešel do archivu, který se jmenoval Brno-venkov a který až do dnešního dne stále ještě zůstává v Rajhradu u Brna.

Pak se stalo – udělám teď jakýsi skok, nechám stranou vojnu a tyto záležitosti –, pak se tedy najednou stalo, že mě moji brněnští vyučující, se kterými jsem se sblížil, pan profesor Josef Válka a pan profesor Jaroslav Kundera, poslali do Prahy, do tehdejšího Filozofického ústavu, kde jsem byl kupodivu přijat do aspirantury, čili do studia, které zhruba odpovídalo dnešnímu PhD. S profesorem Kunderou i s profesorem Válkou je tak zřejmě spjat ten

můj první úrok k filosofii, ovšem k filosofii specificky pojaté, protože oba se svým způsobem – zdůrazňuji: každý svým způsobem – zabývali tím, co by se dalo nazvat filosofií dějin. A ta se mi moc líbila.

A líbilo se mi i to, že jsem měl v Praze víceméně značně volnou ruku při volbě tématu. A tak jsem si vybral jako předmět svého zájmu o filosofii dějin jednu britskou autoritu z dávných dob, z první poloviny 19. století, autora, který se jmenoval Henry Buckle. Ten si vytvořil pro dějiny Anglie, nebo chcete-li Velké Británie, takovou svou specifickou filosofii dějin, která mi – ne, že bych ji nějakým způsobem akceptoval – připadala zajímavá. A hlavně mě svým způsobem osvobozovala od toho, co se tady chápalo, zejména v tehdejší době, jako něco samozřejmého a co by se dalo shrnout do lapidární věty: „Človče, když tě zajímá filosofie dějin, tak se přece musíš věnovat Hegelovi!“

Ale já jsem se věnoval Buckleovi, takže jsem se nemusel věnovat Hegelovi. Takže zřejmě už tady se začala jevit – zpětně viděno – jakási moje samostatná cesta, ale já jsem to samozřejmě tehdy ještě úplně dobře nechápal. Já jsem chápal jenom to, že si můžu dělat něco, co vlastně všichni ostatní nedělají. Ale není to naprosto míněno jako kritika mého tehdejšího působiště. Ve Filozofickém ústavu tehdy pracovali i kolegové, kteří byli naprosto vynikající a od kterých jsem se toho mohl hodně naučit. Byl to ústav, který v sobě soustřeďoval jedince, kteří byli v našem tehdejším prostředí skutečně výjimeční.

M.K.: *Často o sobě říkáte, že se považujete spíše za historika než za filosofa. Můžete tuto myšlenku rozvést?*

P.H.: Podívejte, já spíš jako by popisuju. Kdybych byl napsal třeba práci o, dejme tomu, Raymondu Aronovi, tak by to byl v podstatě životopis, ve kterém by bylo řečeno, tehdy se zabýval tím a tím – pravděpodobně bez hlubšího soustředění třeba na nějaký ideový moment Aronova myšlení, který by šel do opravdové filosofické hloubky. Zato mě fantasticky zaujalo třeba to, co napsal, tuším, Fessard o tom, jak probíhala obhajoba Aronovy doktorské práce v roce 1938, jak se proměnila v podstatě v expoé, ve kterém si Aron troufl kritizovat ty, kteří byli de facto jeho profesory, před kterými měl svou práci obhajovat. Oni mu tehdy vytýkali především to, že je ve svém vidění světa příliš pesimistický. Ale nešli do toho, aby jim vysvětlil, proč je tak myšlenkově pesimistický, neptali se ho, zda například nezastává, dejme tomu, schopenhauerovskou teorii nebo něco podobného. Ne, to neudělali. A Aron jim pak v podstatě vytkl, že důstojní páni profesori, kteří ho tady zkouší a vytýkají mu pesimismus, nechtějí vidět, jaká je skutečnost ve světě v roce 1938. A u toho já bych byl asi zůstal. Podívejte se někdy do Aronovy doktorské práce.

M.K.: *To mi připomíná jednu naši starší diskusi, která se týkala známého sporu mezi Sartrem a Aronem o smysl dějin, konkrétně výroku „Je lepší mýlit se se Sartrem než mít pravdu s Aronem“. Mimochodem, touto myšlenkou jste rámoval celý svůj přednáškový cyklus na Univerzitě Pardubice. V čem je podle Vás tento spor stále aktuální?*

P.H.: Je aktuální a zůstane aktuální, pokud tady bude existovat nějaké lidstvo. Podívejte, kdyby to byl kurz skutečně filosofický, tak by se soustředil právě na tento výrok a snažil by se ho buď vyvrátit, nebo jít nějak dál. Ale já jsem ho bral spíš jako historik, tedy tak, že to byla součást Aronova a taky Sartrova života. Pro mě je zajímavý, ale nechci se teď tady do toho nijak zvlášť pouštět, ten zvláštní souběh těchto dvou životů a názorů. Sartra a Arona.

M.K.: *Na konci té naší diskuse jste dodal, že dějiny se nevytvářejí velkými hrdinskými činy, ale spíše skrze akty, které se odehrávají v každodennosti a na které potom ty takzvané „velké dějiny“ zapomenou. Co jste tím tehdy myslel?*

P.H.: Chtěl jsem říct, že když se například mluví úplně zběžně o Velké francouzské revoluci, tak se v souvislosti s ní obvykle uvedou některá jména. Nicméně tato revoluce byla tvořena také obrovským vražděním, ke kterému nakonec vedla. Ale na to se jako by zapomene, to se jako by odsune. Bylo to odsunuto stranou, už když se v průběhu třetí Francouzské republiky vytvářel mýtus francouzských dějin. A to je něco – a teď budu oběma pánům filosofům samozřejmě křivdit –, co Aron dobře viděl a dokázal s tím pracovat, zatímco Sartre to vnímal jinak a také s tím jinak pracoval.

M.K.: *A kdo jsou ti hrdinové dnešní doby, kteří sice utvářejí dějiny, ale nejsou vidět?*

P.H.: Protože nejsou vidět, tak o nich nevíme. Budou je možná znát až vaše děti.

M.K.: *Od roku 1993 do roku 2008 jste přednášel na Katedře filozofie Masarykovy univerzity v Brně a od roku 2009 působíte jako profesor na Katedře filozofie Univerzity Pardubice. Umožňuje podle Vás dnešní akademické prostředí filosofickou práci?*

P.H.: Bylo by samozřejmě snadné říct, že nijak zvlášť neumožňuje, ale nedělejme si zase nějaké zbytečné iluze. Řekl bych, že v hodně vzdálených dobách, myslím tím v dobách, o kterých už máme nějaké zprávy a představy – nemy-

slím prostě středověk nebo něco takového, ale dejme tomu 19. století a pak ještě alespoň začátek 20. století –, pravděpodobně nemuseli tak namáhavě zdůvodňovat, proč existují katedry filosofie. Nebo – pokud i třeba neexistovaly katedry filosofie, tak výuka filosofie byla i přesto většinou chápána jako naprostá samozřejmost. Obecně byla totiž akceptována představa jakéhosi do značné míry uceleného celku světa a univerza, jehož podstatu vykládala právě filosofie, s jejíž výbavou bylo možno přistupovat k jeho vnímání, pozorování a analyzování.

To myslím, že teď už není. A nevím, jestli se může ještě někdy něco takového vytvořit a obecně akceptovat. V podstatě ten celek – alespoň na evropském kontinentu – byl dán dědictvím aristotelsko-tomášovské filosofie. Je pravda, že v anglosaském prostředí, jednak na Britských ostrovech a potom i v přenesení dál, do zámoří, se poměrně velice rychle vytvořil poněkud jiný způsob vnímání světa a jeho zkoumání, budiž. Ale tady, na půdě evropského kontinentu, zejména pravděpodobně pod vlivem německy vyjadřované filosofie, kde vždycky můžete uvést nějaká ta velká jména – Kant, Hegel atd. –, existovalo vidění filosofie jako něčeho naprosto důležitého a zásadního, co se musí svým způsobem pěstovat nejenom na filosofických fakultách, ale i leckde jinde. To si myslím, že v takové té samozřejmosti, v jaké to kdysi snad fungovalo, tak pokud si neděláme nějaké iluze, už dnes dávno neexistuje.

M.K.: *Filosofie musí být nutně akademická?*

P.H.: Tak pokud v ní chcete získávat nějaké akademické funkce, tak musí být akademická.

M.K.: *Od roku 1990 do roku 2011 jste působil jako šéfredaktor Filosofického časopisu. Jak vzpomínáte na těchto 21 let?*

P.H.: Tak trochu s úžasem, že ten časopis, když jsem ho já údajně vedl, zanikl (*smích*).

M.K.: *Můžete to ještě nějak rozvést, bylo to přece jenom 21 let?*

P.H.: Asi jsem byl velice tolerantním šéfredaktorem. Ale především si myslím, že otázky, které se týkají tohoto období, by měly být po určitém přeformulování položeny Olze (*Baranové, pozn. M.K.*). Jí byste se měla zeptat, jak se jí se mnou spolupracovalo, co to pro ni znamenalo, že za mě někdy musela všelijaké průšvihy toho časopisu automaticky řešit? Že když mě opravdu potřebovala, tak jsem třeba nebyl po ruce? To ona by měla odpovědět na otáz-

ku, co by řekla k devadesátinám toho pána, který byl kdysi šéfredaktorem *Filosofického časopisu*.

M.K.: *Jak tedy vzpomínáte na spolupráci s Olgou Baranovou?*

P.H.: Nejprve mi dovoluji jednu velmi osobní vzpomínku. Znáám Olgu už od doby, kdy přišla do tzv. aspirantury (dnes doktorského studia) na Filosofickém ústavu¹ jako mladá absolventka studia filosofie v Praze. Spolu s ní do doktorského studia přišla ještě jedna čerstvá absolventka, Slovenka maďarského původu Eva Borková. Přišly tam jako mladé, moc hezké, vtipné a výborné holky, se kterými se dalo dobře promluvit. Na tehdejší dobu byly velmi neortodoxní. Na první pohled i poslech se lišily od ostatních tehdejších aspirantek, byly jako závan svěžího vzduchu. Obě se provdaly krátce před dokončením doktorského studia. Eva si vzala režiséra ze známé umělecké rodiny, Olga kolegu, se kterým se poznala na ústavu. Ale zatímco Eva filosofie zanechala, Olga doktorské studium dokončila a získala místo redaktorky ve *Filosofickém časopise*. A tehdy jsem si poprvé všiml i její profesionální obratnosti: podařilo se jí totiž na stránky časopisu protlačit i články několika kolegů, kteří v něm do té doby tzv. nesměli publikovat. K mé lítosti však dost brzy z redakce odešla, ovšem ze zcela pochopitelných důvodů: narodil se jí syn.

V listopadu 1989 Olga předčasně ukončila mateřskou dovolenou a doslova se znovu vrhla do práce ve *Filosofickém časopise*. Tehdy bylo třeba rozhodnout, kdo se stane novým šéfredaktorem po tom, který tam byl předtím dosazen ze stranických důvodů. Olga už měla dokončené doktorské studium, místo tedy bylo nabídnuto nejprve jí, ona to ale odmítla, pokud já vím, tak z rodinných důvodů. Byl jsem tedy osloven já – a tehdy jsem řekl klasicky petrovsko-horákovsky: no tak na půl roku bych to vzal. A stalo se z toho 21 let. S velmi podobným předsevzetím jsem šel už předtím do Filosofického ústavu. Říkal jsem si, že tam přece nemůžu vydržet se svým kádrovým profilem a se svými zájmy. Tehdy mne lákala především historická práce a doufal jsem, že dokončená aspirantura mi umožní, abych se znovu dostal k historikům. No a zůstal jsem u filosofie prakticky dodnes (*smích*).

Ale abych se ještě vrátil k *Filosofickému časopisu*.² Olga se stala jeho výkonnou redaktorkou a společně s několika nadšenými kolegy jsme se pokusili o něco, co se na první pohled zdálo takřka nemožné: vytvořit z tehdy značně zprofanovaného periodika kvalitní odborný časopis. Už po vydání prvního dvojčísla na jaře 1990 se ukazovalo, že jsme na dobré cestě. Získali jsme

1 Tehdy Ústavu pro filosofii a sociologii. Pozn. M.K.

2 Tehdejší oficiální název zněl *Filozofický časopis*, až v roce 1990 bylo adjektivum v jeho názvu změněno na *Filosofický*. Pozn. M.K.

do něj skvělé autory, a navíc se se nám ho podařilo připravit v neuvěřitelně krátkém termínu. Číslo bylo okamžitě rozebrané a já dodnes s jistou melancholií vzpomínám na chvíli, kdy si pro něj přímo do redakce přišel kulturní atašé italského velvyslanectví, který ho už nikde nemohl sehnat. No měli jsme ještě jedno poslední, tak jsme mu ho dali (*smích*).

Na té započaté cestě jsme pak, s vydatnou podporou tehdejšího vedení ústavu, pokračovali dál a byl jsem velmi rád, že se toho účastnila právě Olga, která svou systematickostí dokázala usměrňovat mou jistou ležérnost. Možná tak nepůsobí na první pohled, ale je logisticky nadaná, vytrvalá a důsledná, neustále mi – byť zdvořile, mile a klidně – připomínala úkoly, které před námi stály. Především se z *Filosofického časopisu* stalo recenzované periodikum a postupně vznikla nová redakční rada, jejímiž členy se stali respektovaní a inspirující odborníci z domácího i zahraničního prostředí. Také jsme časopis dostali do mezinárodních databází, ve kterých je referovaný dodnes. Ale zejména se nám podařilo získat a udržovat kvalitní autorskou základnu, bez které nemůže existovat žádný časopis na světě. Myslím si, že všichni autoři, o jejichž texty jsme stáli, vycítovali, že si jich opravdu vážíme a respektujeme je.

Olga se zkrátka skvěle osvědčila, skvěle. Je to přesná, vzdělaná a sečtělá redaktorka, pracující s úžasnou akribií. Má ráda češtinu, to je na jejím stylu vidět, vždycky se snaží o co nejlepší formu a eleganci jazyka. Jí neuteče takřka nic. Žádná čárka, na kterou vy třeba zapomenete, tak jí skoro nikdy neunikne. To je naprosto jasné, i když ona sama vždycky říká, že dobrá redaktorka po sobě vždycky ještě nějakou chybkou v tisku najde. Je schopná, k mému úžasu a údivu, věnovat stejnou pečlivou a trpělivou pozornost všemu, co *Filosofický časopis* tiskne, i textům, které ji nebaví nebo s jejichž závěry nesouhlasí. Někdy mě v průběhu všech těch let společně strávených v redakci napadalo, zda třeba nelituje toho, že všechny své možnosti a síly věnovala službě ostatním, co nejdokonalejší přípravě cizích, ne vlastních, textů k publikaci. Ale nikdy si nestěžovala a vzájemný respekt, který k sobě chováme, mi neumožnil se jí na tak osobní věc zeptat.

M.K.: *Vaše spolupráce s Olgou Baranovou je tedy neoddělitelná od Vašeho působení ve Filosofickém časopise?*

P.H.: Kdyby tam nebyla Olga, tak já bych tam taky nebyl těch 21 let, byl bych už dávno odešel. Anebo by to celé vypadalo úplně jinak. A bylo by to všechno možná spojeno s bůhvíjakými nečekanými nedostatky a hádkami. Pro *Filosofický časopis* bylo ohromné štěstí – a pro mě to navíc byla i mimořádná přednost –, že tam byla právě Olga, a ne někdo jiný, kdo nemá její vlastnosti.

Já jsem jí za to samozřejmě vděčný a doufám, že ona to ví, já jsem se s tím nikdy před ní netajil.

M.K.: *Pokud jde o význam filosofické revue, vždy si vzpomenu na první číslo Les Temps modernes, v němž Sartre jasně vytyčil její směr a poslání. Souhlasíte s nároky, které tehdy Sartre formuloval? A jaký je podle Vás smysl filosofické revue v dnešní době?*

P.H.: Já si tedy myslím, že to srovnání *Filosofického časopisu* s *Les Temps modernes* není asi úplně nejvhodnější, protože jak říká už její název, francouzská revue dávala od samého počátku jasně najevo, že chce reflektovat současnost. *Filosofický časopis* byl ovšem v procesu své obrody, a to zejména zpočátku, ve zcela jiné situaci. Především to byl tiskový nástroj obnoveného *Filosofického ústavu*, ve kterém zpočátku publikovali zejména jeho pracovníci a autoři, kteří po dlouhá desetiletí mohli psát jen tzv. „do šuplíku“. Časopis se také se pokoušel, alespoň částečně, zacetit normalizační cézuru a marast: publikovali jsme často prvopřeklady, měli jsme i rubriku na pomoc výuce filosofie ve školách, jmenovala se tuším „Filosofie ve školních lavicích“, která se později částečně obměnila na „Ohlédnutí za 20. stoletím“.

Samozřejmě, že se *Filosofický časopis* mohl také pokoušet reflektovat tehdejší prudec se měnící současnost. On to ale podle mého mínění dost dobře neuměl – alespoň ne v takové té zjevné podobě. Možná, že i já jsem byl do určité míry na vině tomu až příliš historickému zaměření, alespoň v určité době. Neříkám, že za celá ta léta, když jsem za něho nesl zodpovědnost, ale přiznávám, že jsem viděl rád, když se tam objevovaly stati, které byly spíše historicky zaměřené. Když jsem viděl, že do *Filosofického časopisu* přicházejí návrhy příspěvků, které se sice zabývají filosofickým problémem, ale historicky, tak jsem byl docela rád.

Teď ale mluvím spíše o první fázi svého působení, samozřejmě, že se obsah *Filosofického časopisu* v průběhu let proměňoval. Vždycky si ale zachovával jistou, teď hledám to správné slovo, jistou „tolerantnost“, pokoušel se být – stejně jako celý *Filosofický ústav* – svobodomyšlný, otevřený takřka všem směrům bádání; jediná publikační podmínka byla, aby text byl odborně kvalitní a neporušoval základní etické či právní normy. *Filosofický časopis* nikdy nesklouzl k jednostrannému tematickému zaměření, nestal se hláskou troubou jednoho filosofického směru, který by v něm „převálcoval“ všechno ostatní. Možná to někteří považovali či považují za chybu, já jsem to ale vždycky považoval spíš za jeho přednost.

Ale zpět k vaší otázce: sám přesně nevím, jak by se *Filosofický časopis* měl víc otevřít současnosti. Jak by to měl udělat? V co by se měl proměnit? V nedávno zaniklé *Les Temps modernes*?

M.K.: *Můžete ale i přesto říct pár slov ke smyslu filosofické revue v dnešní době?*

P.H.: Osobně si myslím, že její smysl se musí vytvářet pokaždé znovu a znovu, vždy nově s každým číslem, a to není bonmot. Mám takový dojem, že zejména v současnosti, kdy *Filosofický časopis* přestává být časopisem zejména Filosofického ústavu a stává se publikačním nástrojem celé naší filosofické obce, ne snad národním, nýbrž celostátním filosofickým časopisem v pravém smyslu toho slova, tak si musí najít novou vlastní cestu, rozhodnout se, co všechno chce dělat, nebo spíš co chce převážně dělat. Hledat smysl dnešní doby? To by bylo krásné, ne? Kdyby to uměl, kdyby na to měl prostředky, kdyby pro to získal autory a autorky.

Dokázal by se ale, aniž by tím ohrozil svou existenci, také postavit třeba něčemu, čím se vyznamenává současnost? Nějakému jevu, který je typický pro současnou dobu? Dokázal by se kriticky postavit třeba ke *gender studies*, nebo k něčemu obdobnému? A když říkám *kriticky*, tak to neznámá, že bude proti, ale že dokáže říct, proč je důležité, že to tady je. Tak, abychom si uvědomili, že žijeme už v hluboce jednadvacátém století, a nikoliv v devatenáctém? Ale dokázali bychom se objektivně podívat na některé autory a zejména autorky 19. století, v jejichž dílech je problematika gender už obsažena, i když to nevykřikovali/y a nevytrubovali/y do světa?

Ale to jsou takové ty věci, které už aktivně neřeším – znovu vidíte, že už sem prostě nepatřím. Tohle si musí nějakým způsobem vymyslet a nechci říct, že vybojovat, to je takové zprofanované slovo, ale nějakým způsobem prostě vymyslet a ospravedlnit ti současní filosofové a filosofky, pro které je to problém.

M.K.: *Přeložil jste knihu Filosofie, která přišla o rozum od Jeana-Françoise Braunsteina.³ K jeho druhé knize, která vyšla v roce 2022, jste pak publikoval anotaci ve Filosofickém časopise.⁴*

P.H.: Nikdo na to nezareagoval, pokud je mi známo.

M.K.: *Braunsteinova kniha se podle Vašich slov zabývá „mimořádně žhavým současným problémem“, který se označuje souhrnným termínem „woke“. Čím Vás tento autor zaujal?*

3 Braunstein, J.-F., *Filosofie, která přišla o rozum. Gender, zvíře, smrt. Z francouzského originálu La Philosophie devenue folle : le genre, l'animal, la mort* (Paris, Grasset 2018) přeložil P. Horák. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2021. 296 s. Pozn. M.K.

4 Horák, P., Jean-François Braunstein: La religion woke (anotace). *Filosofický časopis*, 71, 2023, č. 2, s. 387–388. Pozn. M.K.

P.H.: Především tím, že svou knihu vůbec napsal a publikoval. Proč vnímáme woke jako něco specifického? Vždyť lidstvo bylo snad woke vždycky. Ale to, co je tady řekněme zajímavé – protože nevím, jakého jiného slova použít – je, že se nám tu tím termínem woke dává najevo, že máme být specificky – řeknu to francouzsky – *alertes* – na některé problémy, které se nám předhodí jako ty opravdu, opravdu nejvýznamnější.

Podívejte se, já vám teďka dám najevo, že vlastně sám nevím, co ten woke dnes je. Ale ptám se: Proč si tady někdo osobuje právo předpisovat mi, čím se mám zabývat? Proč? Proč by mělo být svrchovaně zajímavé, aby se na kterékoliv katedře filosofie všichni věnovali tomu, co nějací, jistě výteční, lidé uznají za nanejvýš důležité? Co když pro někoho je například důležitý Descartes? Ale říká se mu: „Tak tím už se prosím tě nezabývej, na to jsou už dneska napsány tisíce a tisíce prací, teď se musíš zabývat postavením transgender jedinců.“

M.K.: *Braunstein označuje tendence, které k nám proudí z amerických univerzit, za nebezpečné. Je namístě mluvit o nebezpečí?*

P.H.: Tak já nevím, jestli trochu nepřeháníme, když říkáme nebezpečí. Já vím, že jsem to slovo také mnohokrát použil. To nebezpečí – budeme-li tedy používat tohoto termínu – nás ohrožuje možná v tom smyslu, že kvůli přílišnému zabývání se tím, co je v daném okamžiku považováno za strašně důležité, přestaneme věnovat podstatnou pozornost klíčovým základům. My si samozřejmě můžeme klidně říct: Tak má práce ve filosofii vůbec nějaké základy, opírá se o něco? Nebo nemá žádné základy? Může to být cokoliv.

Dneska, myslím si, je to dost běžný jev, protože se ospravedlnění nějakého akademického provozu dost běžně hledá v tom, má-li ten provoz dostatek zájemců. A tady hnutí woke do akademického provozu studia filosofie zasazuje všechno možné, co třeba nejen na první, ale ani na poslední pohled s filosofií jakožto filosofií nesouvisí. Ale řekne se: Ono je to filosofie, to je přece něco, čím se máme dneska zabývat..., vždyť jste, pane profesore, sám před chvílí řekl, že se má teď *Filosofický časopis* rozhodnout, jestli se bude zabývat současností anebo nějakými akademickými předpoklady.

M.K.: *Platí podle Vás stále to, co jste napsal s odkazem na Descarta, kterého jste označil za knížete moderní doby, který nám připomíná autonomii myšlení?*⁵

5 Horák, P., Descartes et Sartre ou la liberté de l'homme moderne. In: Sobotková, A. (ed.), *Filosofické dílo René Descartesa*. Praha, Filosofia 1998, s. 241–248. Pozn. M.K.

P.H.: Ano. I když o Descartovi se dá – je to sice nesmysl vytýkat mu něco zpětně – ale dá se o něm říct, že se také od něj vine taková ta linie specifičnosti, všelijakých odborných studií. Dalo by se tvrdit, že vlastně už Descartem začíná odklon od toho klasického vnímání filosofie, o kterém jsem mluvil před chvílí. Já nevím. Já jsem dost často překvapen něčím, co mně připadne jako strašně zajímavé a nové, a o čem samozřejmě ti, kteří jsou opravdu ve filosofii vzdělaní, dávno vědí. Proti Descartovi by se jistě dal postavit zase někdo jiný, nějaký jeho současník, který měl třeba jiný pohled. Ale nebudu se teď rozvzpomínat na nějaká konkrétní jména.

M.K.: *Takže podle Vás Descartes není ten „starý bílý muž“, kterého je třeba boycottovat, abych použila ten termín?*

P.H.: Ne. Descarta je třeba si výjimečně vážít a je třeba ho velice studovat. A proč vůbec bychom měli být proti starému bílému muži, co chceme dát na jeho místo? To je otázka. Dobře, tak jsme proti starému bílému muži a tvrdíme, že jedním z předchůdců starého bílého muže byl Descartes. Ale co chceme místo něho postavit? Zejména my, kteří jsme přímo geneticky potomky právě toho starého bílého muže. Je normální a obvyklé, že se jako každá jiná generace stavíme proti svým předkům a máváme při tom nějakou palicí. Ale otázka zní: Jakou palicí to vlastně máváme?

M.K.: *V roce 2003 jste spolueditoval sborník textů nazvaný *Après le postmodernisme, quelle philosophie?* Spolupracoval jste na něm mimo jiné s Françoisem Rivencem. Cílem této práce bylo ukázat, kde se nachází současná filosofie. V úvodním slovu píšete, že „současné filosofické myšlení vykazuje alergické reakce na jakýkoli pokus poskytnout jednoduché a vševedoucí odpovědi na problémy dnešního hyperkomplexního světa“. Považujete tento svůj výrok za stále platný?*

P.H.: Ano, ano. Určitě. Samozřejmě. Co kdyby se na mě třeba někdo s úsměvem podíval a řekl: „Podívej, vždyť by se dalo říct, že náš postoj je jen obdobou Descartovy reakce na tehdejší dobu. V podstatě vytýkal své současnosti nedostatky a apeloval na to, že ke světu musí filosofie přistupovat jinak, že je třeba získat nové myšlení. No, tak my to nové myšlení teď taky chceme získat. Nikoliv ovšem prostřednictvím filosofie, ale umělé inteligence. Na všechno nám má odpovídat umělá inteligence.“

M.K.: *Prochází tedy teď filosofie nějakou revolucí v kuhnovském smyslu?*

P.H.: Já jsem byl vždycky na Kuhna alergický. Pamatuji si jedno období, kdy se tady Kuhn až moc přehnaně pěstoval, protože sem jeho názory přicházely mimo jiné také prostřednictvím Sovětského svazu a bylo to tak nějak spojováno s tím, co bylo tehdy hrozně moderní. Já jsem tomu oponoval tím, že jsem tvrdil, že Kuhn není nic jiného než starý dobrý Gaston Bachelard, a snažil jsem se dokonce i některé Bachelardovy věci tady publikovat, nebo alespoň o něm mluvit. Po mém soudu byl Gaston Bachelard velice zajímavý člověk. Byl to profesor filosofie dlouhá, dlouhá desetiletí. Teď přesně nevím, jestli byl z Lyonu nebo z Dijonu – prostě, jak by řekli Francouzi, nebyl z centrální Paříže. A když už by měl být z Paříže, tak přinejmenším alespoň z École Normale Supérieure. Ale Bachelard se pak do Paříže po válce přece jen dostal, ovšem obávám se, že rovnou jen na Sorbonnu (*smích*). Do vypuknutí druhé světové války napsal Bachelard několik významných prací, ve kterých se snažil filosoficky uchopit, co to je *objev* něčeho, objev nových věcí. Myslím si, že byl výborný a že Kuhn, který u něho studoval, do značné míry jeho koncepty převzal, nebo jím byl po mém soudu alespoň silně ovlivněn.

M.K.: *Vyprávěl jste mi, že při Vašem krátkém setkání s Janem Patočkou Vás Patočka právě od studia Bachelarda odrazoval – s poznámkou, že ho nepovažuje za filosofa.*

P.H.: Bachelard nebyl filosofem v husserlovsko-heideggerovském smyslu, rozhodně nebyl klasickým fenomenologem. Nicméně ve Francii nedávno působil – on tedy už rovněž nežije, myslím, že zemřel před několika málo lety – velice zajímavý filosof něčeho, co taky najdete jen málokdy a málokde: byl to filosof techniky. Jmenoval se Bruno Latour a proslul zejména svou originální teorií Aktérsko-situační sítě. A překvapivou shodou okolností také nepřednášel v Paříži, ale v Lyonu.

M.K.: *Jaká je podle vás současná filosofie? Projevuje se skrze konkrétní autory, jako opozice vůči určitým názorům, nebo prostřednictvím specifických myšlenkových směrů?*

P.H.: Já bych vám samozřejmě mohl klidně položit otázku: Můžete uvést někoho, o kom by se dalo tvrdit, že je to současný filosof? Co je to současná filosofie? Ale to je jen takový pokus o bonmot, to neberte vážně. Nepochybně, že filosofie v současnosti existuje. Existují samozřejmě velice silné dějiny filosofie, ty jsou nekonečné, donekonečna se zabývají otázkami, které se tady objevují už po staletí a tisíciletí a neustále se řeší z nějakých nových

pohledů. A to je v pořádku, takhle to má být, to je jasné. Ale jestli existuje nějaká svrchovaně současná filosofie...? Je tady pořád silný vliv Heideggera. Fenomenologie se často zužuje na heideggerovské pojetí fenomenologie. Pokud se Husserla týče, nevím, snad. Nejsem schopen tady toto posoudit. A existuje samozřejmě silný proud analytické filosofie, směry, které se zabývají teorií poznání...

Ale jinak: patrně mi pokládáte otázku, zda se domnívám, že existují nějaké nové směry, silné směry filosofie, ke kterým by se přikláněly nebo přistupovaly celé řady stoupenců. – Tak máte tady tu woke filosofii, pokud je to tedy filosofie. Podle mého francouzského kolegy je woke nebezpečné, protože může zavádět až bůhvíkam, až třeba do zcela nepřijatelných krajností. Ale vedle toho ještě existují stále silné směry liberální politické filosofie nebo naopak filosofie neliberální a totalizující nebo totalitní. Já si myslím, že to jediné se vůbec nemůže posoudit. Můžeme dát najevo nějaký svůj názor, to samozřejmě ano, ale vidíte na mně, že nejsem schopen říct: „Ano, považuji za úžasně zajímavé, že...“ Nevím.

M.K.: *Miloš Havelka ve svém článku o Vás, nazvaném Jubileum šéfredaktora,⁷ zmiňuje, že pro Vaše myšlení je typická jistá forma skepticismu. Připadá Vám to jako přesné vystižení Vašeho přístupu k filosofii?*

P.H.: Naprosto. Skepticismu a možná i racionalismu. Já už jsem teď už dlouho s Milošem nemluvil, tak jen doufám, že se mu daří dobře. My jsme tvořili takovou zajímavou dvojici, a nejen dvojici, bylo nás víc. Byla to taková skupinka, která možná nevzbudila žádný velký ohlas, a nejspíš bylo jenom dobře, že v té době před rokem 89 nevzbudila žádný velký ohlas, ačkoliv člověk neví. A k tomu musím říct, že jistý skepticismus byl v té skupince posilován jedním velice skvělým člověkem, a to profesorem Radislavem Hoškem. Profesor Hošek, to byl klasik. Ve dvojím slova smyslu. Měl velice blízko ke klasické archeologii, ale byl to i latinář a řečtinář. Málokdy se dnes vzpomíná na to, že právě on podal moderní překlad Platónovy *Ústavy*. Já jsem k tomu jeho vynikajícímu překladu napsal takový trochu přihlouplý úvod, tak si na tu publikaci docela dobře vzpomínám.

Takový ten, řekl bych až někdy roztomilý, skepticismus do těch našich všílíjakých tehdejších diskusí dodával právě pan profesor Hošek. Asi před týdnem jsem měl to potěšení znovu se setkat s jeho vdovou, paní profesorkou Netukovou, která je také klasická filoložka – ve stejné pravém slova smyslu, jako byl pan profesor Hošek. Bylo to takové pěkné připomenutí dávno zašlé doby.

7 Havelka, M., Jubileum šéfredaktora. *Filosofický časopis*, 68, 2020, č. 4, s. 649–651. Pozn. M.K.

Do té naší původní skupinky přibyl po svém návratu do Prahy po roce 89 ještě pan profesor Pavel Pelikán, který byl svým vzděláním zaměřen úplně opačně, než jsme byli my, její původní členové, to znamená Hošek, Havelka, Horák a ještě asi dva nebo tři naši dobří přátelé. Profesor Pelikán byl vynikající technik, který v 60. letech psal zajímavé věci věnující se technice a tehdy začínajícím náznakům umělé inteligence. Později se však od toho úplně odvrátil a věnoval se ekonomii. Bohužel teď není úplně zdravotně v pořádku a žije mimo nás, ve Švédsku.

My jsme v Praze vytvářeli takovou určitou skupinku, která si vůbec nečinila nárok na to, aby vytrbovala do světa svoje názory, ale ráda se scházela ve čtvrtek večer, protože v pátek jsme se s panem profesorem Hoškem společně vraceli do Brna a doufali jsme, že pojedou jídelní vůz a že zase budeme moci pokračovat v našich debatách. Já jsem mu obvykle něco říkal o knihách, které pro mě tehdy byly nové a pro něho taky třeba byly do jisté míry zajímavé.

M.K.: *Brněnské Malé divadlo komedie vás zahrnuje do divadelní hry Jídelní vůz...*

P.H.: Já to viděl. Díval jsem se na sebe. Ne, na sebe jsem se nedíval, tam je jenom jeden takový můj výrok. Jo, jo, je to docela taková milá zábava. Je tam věnováno více místa vrchnímu toho jídelního vozu, kterého já docela dobře znám, panu Peterkovi, který teď jezdí pravidelně na trase rychlíku Praha hlavní nádraží – Berlín, protože kvůli úplné rekonstrukci pokračování této trati nemůže se svým jídelním vozem pokračovat až do Hamburku.

M.K.: *Došel jste během jízdy vlakem někdy k tak důležitému rozhodnutí jako hlavní představitel knihy La Modification (Proměna) od Michela Butora?*

P.H.: Nevím, jestli se teď o tom mám zmiňovat, protože jsem slíbil, že budu mít přednášku pro jednu takovou dost specifickou skupinu – a tam budu právě o *La Modification* mluvit. A jestli já jsem k něčemu dospěl... Já nevím, jestli jsem vůbec k něčemu mohl dospět, protože nepřeháním, když řeknu, že dlouhou řadu let jsem do žádného jídelního vozu nechodil, ale naopak jsem ve vlaku hodně četl. Ve vlacích z Brna do Prahy a z Prahy do Brna jsem toho přečetl opravdu hodně. Když jsem se potom rozhodl chodit do jídelního vozu, tak naléhavost potřeby četby pominula. Nebylo to tedy tak, že od chvíle, co jsem začal jezdit do Prahy, jsem začal chodit do jídelního vozu. To tak nebylo, to přišlo pochopitelně až tak nějak postupně...

M.K.: *Jednu naši diskusi týkající se filosofie dějin jste zakončil větou: „Le privé n'est pas politique“ – tedy „To soukromé není politické“. Mohl byste tuto myšlenku rozvést?*

P.H.: To byl citát z čehosi. Je to známé. Je to dost stará záležitost. Nevím teď právě přesně, kdo to vyslovil. Možná, že nějaký známý autor ze začátku třetí Francouzské republiky. V každém případě si nicméně myslím, že je to správné. A hlavně, že je důležité si uvědomit, že zásada, že „soukromé není politické“ byla tvrdě a výrazně potlačena ve 20. století, a to v podstatě ze všech stran. Samozřejmě ze strany nacismu, tam to bylo jednoznačné, ale i ze strany komunismu, tam to bylo taky jednoznačné. Najednou ta obrana toho, že něco je jen moje soukromá záležitost, do toho mi nelezte, byla definitivně porušena. Ta je pryč, ta její platnost je pryč. Neřídíme se tím.

M.K.: *Je to chyba?*

P.H.: Je to obrovská chyba. Soukromé není politické, protože jestliže tuto zásadu porušíme, tak pak je politické úplně všechno. Pak je politické i to, že dneska máte takový účes, jaký máte, je to politické proto, že tím něco vyjadřujete. Vy možná řeknete: „Já tím nic nevyjadřuju, já jsem se dneska ráno takhle učesala, protože se mi to líbí.“ A na to vám ten totalizující člověk, který vám leze do soukromí, řekne, že se mýlíte, že je to taky politická záležitost, a zeptá se vás: „Proč jste se teda takhle učesala, co tím vyjadřujete, s kým se ztotožňujete?“ Vy na to asi řeknete: „Neztotožňuju se s nikým, nevím o nikom, kdo by se česal jako já.“ A ten dotyčný nebo ta dotyčná vám řeknou: „Vážné? A to se považuješ za tak důležitou, že se odvažuješ si vymyslet účes?“ To je nebezpečné.

M.K.: *Kam to podle Vás může vést?*

P.H.: Tam, kam to vedlo ve všech těch tyraniích, které ve své většině paradoxně vyhlášovaly, že vyjadřují pokrok. To je dobré, že jste mi to připomněla.

M.K.: *Vaši rodiče měli ve své knihovně díla Friedricha Nietzscheho, ale Vy jste si k němu nikdy nenašel cestu. Proč tomu tak bylo?*

P.H.: Nevím, skutečně nevím. Možná, že v tom životním období jedince, kdy člověk jaksi nejvíc přilehne k Nietzschemu takovým tím příklonem, který je dán vašim mládím – nemyslím teď jako po nějakém hlubokém přemýšlení, to by mohlo přijít až v pozdějším věku – tedy tehdy, když je člověk mladý a nadchne se pro něco, tak já jsem byl strašně suchý, jak se tehdy říkávalo. Příšer-

ně suchý jedinec, který to o sobě věděl a hrozně si na tom zakládal. To je to nejhorší, co může být, mezi námi řečeno. Takže vy vlastně máte docela velké štěstí, že mne poznáváte až v závěru mého života, kdy ta moje suchost tady samozřejmě pořád ještě je, ale je už mnou reflektována a mnou kontrolována (*smích*). Takže: v tom nejprázdnivějším okamžiku, kdy se mladý člověk může nadchnout, mě Nietzsche minul. A teďka přicházejí třeba se *Zarathustrou* nebo s jiným jeho dílem lidé, kteří mě nijak neoslovují.

M.K.: *Upozornil jste mne na dopis, který Merleau-Ponty adresoval Simone de Beauvoir a ve kterém jí vyčítá, že je šťastná a že je s tím spokojená. Merleau-Ponty jí napsal: „To ale nejste vy, vy jste přece rebel!“ A na to Simone odpovídá poznámkou ve svém deníku: „Hřešila jsem, hřešila jsem, hřešila jsem!“ Můžou štěstí a nespokojenost sama se sebou jít ruku v ruce?*⁸

P.H.: Musel bych se asi podívat do toho vydaného deníku Beauvairové, jestli se k tomu ještě nějak dál vyjadřuje, co k tomu říká později, jestli se k tomu vrací. Ale dobře, pokusím se na vaši otázku aspoň stručně odpovědět. Myslím si, že na ni v zásadě existují dvě možné odpovědi: Hřešila Beauvairová tím, že se cítila být šťastnou? Nebo tím, že nepracovala? Tu druhou možnost považuji za takřka vyloučenou. Beauvairová pracovala celý život jako intelektuálka. Psala pořád. Já si osobně myslím, že neprožila jeden jediný den, kdy by něco nenapsala.

M.K.: *Zpět k té původní otázce: Můžou štěstí a nespokojenost sama se sebou jít ruku v ruce?*

P.H.: No já si myslím, že to jde jaksi téměř proti sobě. V Camusovi máte, že je nakonec Sysifos šťastný. Předpokládám, že Simone de Beauvoir by nemohla být šťastná, kdyby zůstala s Nelsonem Algrenem v Americe. Musela se prostě vrátit do Paříže.

M.K.: *Vím, že jste v poslední době s velkým zaujetím četl ženské autorky. Kromě Simone de Beauvoir jste se intenzivně věnoval Annie Ernauxové, Moně Ozoufové a Nancy Hustonové. Vidíte v jejich tvorbě něco společného, co Vás vždy tak silně přitáhlo, že jste se od jejich textů nedokázal odtrhnout?*

8 Uvedený dopis je součástí vydané korespondence: Beauvoir, S. de, *Lettres d'amitié* (Přátelské dopisy). Paris, Gallimard 2022. Odpověď na něj se nachází v deníku Simone de Beauvoir: *Cahiers de jeunesse* (Sešity z mládí). Paris, Gallimard 2008. Pozn. M.K.

P.H.: Poslední dva roky jsem ženské autorky četl skutečně intenzivně, a čtu je i nyní. Nečtu teď ovšem tak intenzivně jako dřív, protože autorka, kterou čtu, je strašně těžká. Čtu Hannah Arendtovou. A víte, co je zajímavé – a to je zase vidět, jaký já sám jsem povrchní, že vůbec věnuju takovým povrchnostem pozornost: Arendtová byla současnici Simony de Beauvoir. Věkový rozdíl mezi nimi byl možná jen půl roku nebo rok. Arendtová sice zemřela o jedenáct let dřív, to je pravda, ale jinak to byl souběh. Myslím si ale, že na sebe osobně nikdy nenarazily, i když Arendtová po emigraci z nacistického Německa žila několik let ve Francii, než se jí podařilo uchýlit se do USA. A že i kdyby k tomu bylo došlo, tak by se asi neměly rády. Nemyslím si, že z nějakých povrchních důvodů. Byly prostě každá jiná.

Ale zpátky k věci. Já teď zrovna čtu tu strašnou knihu od Arendtové – strašnou proto, že má 640 stran – *Původ totalitarismu*. A žasnu: to, co ona vyzorovala, to možná vyzorovali jiní také, ale nenapsali to – nebo alespoň já o tom nevím, což tedy vlastně nic neznamena, že zrovna já o tom nic nevím (*smích*). Arendtová naprosto přesně vyjadřuje to, k čemu já jsem tak nějak dospěl také: totiž, že neštěstím střední Evropy, a nejenom střední Evropy, je to, že jsme ztotožnili stát a národ. Oni to udělali Francouzi, samozřejmě, kdo také jiný. To Velká francouzská revoluce a před ní svým způsobem již Ludvík XIV. ztotožnili stát a národ. Stát předtím nebyl národní. Sice k tomu směřoval, ale dost dlouho se tomu dokázal ubránit. Proto také kancléřem mohl být ve Francii třeba Ital. Ale po Francouzské revoluci už to nešlo. Co se muselo stát, aby se Ital mohl stát třeba ministerským předsedou ve Francii? Musel se stát Francouzem. Pokud možno už jeho rodiče, nebo minimálně alespoň otec, měli být Francouzi. A stejně tak tomu bylo později i v Československu, v Německu anebo kdekoliv jinde.

M.K.: *Můžete rozvést tu myšlenku ztotožnění státu a národa?*

P.H.: Když k tomu dojde, potom ze státu uděláte nástroj národa. Dokud před Francouzskou revolucí ve Francii stát a národ nebyly stoprocentně ztotožněny, tak Alsasané mohli zůstávat Alsasany. Po roce 1870, když Francie prohrála válku s Pruskem a Alsasko a část Lotrinska se staly součástí Německa, tak se z Francie prostě pohlíželo na Alsasko-Lotrinsko jako na ztracené provincie, jejichž obyvatelé jsou vlastně Francouzi, nikoli Alsasané. A v roce 1918, když se tato území stala zase součástí Francie, tak Němci, kteří se tam mezitím usadili, a to včetně těch, kteří se tam třeba i narodili, byli vyhnáni, Pokud chtěli zůstat ve svých domovech, museli se stát Francouzi. Nemohli zůstat Němci. Dost často se zapomíná na to, že naše vlastní historie není jenom nějaké naše výjimečné specifikum.

M.K.: *Jak se dá dnes interpretovat myšlenka ztotožnění státu a národa v souvislosti s migrací?*

P.H.: Po mém soudu má dnešní masivní migrace své konkrétní příčiny, své zdroje. Ale těmi se teď nechci podrobněji zabývat, to nechme být. Otázka je: Co nyní se všemi migranty? Víceméně všechny evropské země přijaly v minulosti v nějaké formě zásadu, že když je někdo na útěku a hledá azyl, tak mu má být poskytnut bez ohledu na cokoliv ostatního. A to je samozřejmě i zneužívané, přestože značná část lidí, kteří prchají z Afriky do Evropy, se skutečně snaží zachránit buď před bídou, anebo třeba před politickým pronásledováním. Nemluvě už vůbec o těch, kteří teď prchají z válečných zón, jejichž počet ve světě bohužel hrozivě narůstá. Tak co s tím? Dát teď všem migrantům, kteří žijí v Evropě, hned všechna práva, která mají občané států, ve kterých hledají azyl? Ono to možná už překonává nějakou míru, kterou je Evropa schopná unést.

M.K.: *Jaký to má dopad na tu myšlenku národa?*

P.H.: V národech to vyvolává pocit ohrožení.

M.K.: *A na myšlenku státu?*

P.H.: Tak stát je český, třeba v českém případě, nebo francouzský, ve francouzském případě, nebo italský, v italském případě – a tak dál. Stát není mašina, která – dobře, je tedy nějakým způsobem někým ovládaná – se chová, pokud se národnosti týče, nestranně. To nejde, v dnešní Evropě to prostě už nejde. Možná, že to obecně dříve šlo, řekněme do Francouzské revoluce. Ale dnes jsou to spíše už jen raritní výjimky, řekněme Švýcarsko nebo třeba Belgie. V ostatních případech se operuje s takovými pojmy, jako jsou „národnostní menšiny“ nebo „autonomní oblasti“ a podobně.

Ale pozor, přesto tu existují dva historicky významné příklady. Do roku 1917 existovala Velká Rus, která v sobě absorbovala menší národy – Ukrajince, Malorusy atd. To skončilo a víte, jaká je dnešní situace. Současné ruské vedení považuje Ukrajince vyloženě za nepřátele, které chce zničit. Do roku 1918 existovala ovšem také Rakousko-Uherská říše, která byla rovněž mnohonárodnostní. Ale ona si to dobře uvědomovala. Dost často se zapomíná na to, že první zkoumání národností začalo v Rakousku-Uhersku, někdy už ve 40. a 50. letech 19. století. V zásadě ta říše fungovala docela dobře – s výjimkou maďarské části, protože Maďaři nikdy nechtěli akceptovat žádné cizí národnosti, například Slováky, nechtěli je skutečně přijmout. Všichni se podle jejich představ museli stát Maďary a mluvit jenom maďarsky. Ale vedle

toho existovala ještě ta rakouská část, kde sice probíhaly velké národnostní spory a boje jednotlivých národností, které chtěly získat uznání – ale položme si otázku: Vždyť čím se chtěli stát Češi v Rakousku-Uhersku? Chtěli se stát stejně významným státním národem, jako byli ti, kteří mluvili německy.

M.K.: *Může více národů žít ve stejném státě?*

P.H.: Může, když se vzdají své národnosti. Tohle výborně – když říkám výborně, tak si jsem vědom všech nesnází, které tento proces provázely – fungovalo při vzniku Američanů jako národa. Každý, kdo se vystěhoval do Ameriky, byl přijat jako někdo, kdo se stane Američanem. Ještě za svého života zpravidla dostal americké občanství. Existovaly samozřejmě výjimky, vždycky existovaly a existují nějaké výjimky, ale v zásadě tomu bylo takto. A po ukončení americké občanské války, co se stalo s vojáky Konfederace? Dostali do kapsy pár dolarů a šli domů. Vojensky byli sice poraženi a byli zbaveni občanství Konfederace, která byla zrušena, ale byli zase Američany.

M.K.: *Když se někdo vzdá své národnosti, nevzdává se i svojí identity? Je vůbec možné, vzdát se své národnosti?*

P.H.: Samozřejmě dobře víme, že například ty miliony nebo statisíce Italů, kteří se vystěhovali do Ameriky, tam pokračovaly ve stejném životním stylu, jako když ještě žily třeba v Neapoli. Italští imigranti samozřejmě pořád byli a pořád zůstávali Italy, ale současně už byli Američany. V hlasování jednou za čtyři roky si někoho svobodně volili – a to v rámci amerických voleb. Po svém legálním příchodu do Ameriky totiž obdrželi všechna občanská práva, stali se z nich Američané, kteří byli sice někdy označováni za tzv. Italo-američany, ale na jejich občanské postavení to nemělo žádný vliv. Teď se to možná nějak změní, protože kdo ví, jak se za Trumpa a po Trumpovi budou vyvíjet Spojené státy, ale doposud např. každý, kdo se v USA narodil, získal automaticky americké občanství.

Jenomže tohle se v Evropě prostě nepodařilo. Po roce 1918 se nikdo nepokoušel v nějaké jiné podobě pokračovat v Rakousku-Uhersku jako státním útvaru. Prosadila se naopak představa, že na jeho bývalém území vzniknou jednotlivé národní státy, ve kterých bude vždy státním národem ten, který bude mít početní převahu. Ostatní národnosti, které v těch státech žily, měly být uznávány jako národnostní menšiny, kterým měla být zaručena práva, jež by jim zajišťovala svobodný život. Jenže tohle se po několika letech úplně zhroutilo. V demokratickém Československu sice o trochu později, ale všude jinde se to zhroutilo do nějakých deseti, dvanácti let.

M.K.: *Snad už mohu prozradit, že na podzim obdržíte Pamětní medaili Jana Patočky udělovanou Akademií věd České republiky, a to nejen za svou vědeckou a překladatelskou činnost, ale i za Vaše působení ve Filosofickém časopise. Co pro Vás toto ocenění znamená?*

P.H.: Ještě ho nemám (*smích*). Jsem překvapen a jen doufám, že to není výraz toho, že ti, kteří mi ho udělují, zapomněli na to, že před 18 lety jsem už od Akademie věd jednu medaili obdržel. Tak aby tam snad náhodou nedošlo k tomu, že budu dostávat stejnou plaketu (*smích*). Ale ano, především mě to překvapilo. Mám-li být úplně upřímný a nic nepředstíraje, abych také jednou v našem rozhovoru použil přechodníku, tak já jsem si byl celkem docela jist, že se ve *Filosofickém časopise* objeví zpráva toho typu, že náš bývalý dlouholetý šéfredaktor se dožívá 90 let. To bych považoval za takové zcela normální a za něco, co se hodí, ale nic víc jsem nečekal. Takže jsem mile překvapen a vážím si toho.

M.K.: *V roce 2003 Vám byl udělen Řád akademických palm (Ordre des Palmes académiques), francouzské státní vyznamenání udílené za mimořádné zásluhy v oblasti vzdělávání, vědy a kultury. Obdržel jste jej v nejvyšší hodnosti — komandér (commandeur). Francie Vám tímto řádem vyjádřila uznání za dlouhodobý přínos francouzské kultuře a filosofii. Co pro Vás toto francouzské vyznamenání znamená?*

P.H.: Ano, to bylo uznání od Francouzů. To bylo hezké. Udělil mi ho tehdejší ministr kultury Luc Ferry, který je sám filosof a tehdy, tedy koncem 80. a začátkem 90. let, byl ve filosofických kruzích docela známý a uznávaný. Byl jsem skutečně hodně překvapený, protože tehdy, řekl bych po právu, dostávali francouzská vyznamenání, většinou Řády čestné legie, například Petr Pithart a další čeští politici. A najednou já jsem dostal ten akademický řád nejvyššího stupně. Myslím si, že jsem nebyl veřejně nijak příliš známý, ale lidé, kteří v tom rozhodování o Palmách měli hlavní slovo, věděli o nějakém Horákově, který pomohl v Praze, která se nedávno osvobodila z komunistického područí, zřídit Francouzský ústav.⁹ Já jsem tomu vzniku CEFRESu byl přítomen tak trochu jakoby náhodou, jako se mi to v životě stávalo často. Bylo to tak, že hned koncem roku 1989 přijeli do Prahy dva lidé, kteří se významně zasloužili o to, že v Praze tato instituce vznikla. A jeden z nich se stal, ne snad hned prvním, ale dosti dlouholetým, ředitelem toho ústavu.

9 CEFRES – Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách byl v Praze založen v roce 1991. Pozn. M.K.

Docela dobře jsme se seznámili a spolupracovali a já si myslím, že jsem to ocenění získal také díky jemu a také díky pozdější ředitelce Francouzského ústavu, paní Françoise Mayerové, která teď hodně často bývá v Praze. Takže osobně jsem to akademické vyznamenání hodně přičítal i těmto okolnostem.

Tehdy to předávání Akademických palem bylo moc hezké, jen já jsem možná až příliš dlouho mluvil, když mi ho pan velvyslanec uděloval. Mohla se toho zúčastnit i moje paní a jedna z našich vnuček, která tehdy byla ještě dost malá. Řekli jsme si, že by to pro ni mohlo něco znamenat, protože měla ve škole francouzštinu, a tak trochu jsme doufali, že by mohla pokračovat v rodinné frankofonní tradici. Ale myslím si, že ten ceremoniál malou Janu nakonec jen ohromně nudil. V žádném případě ji nepovzbudil k tomu, aby se francouzsky naučila opravdu pořádně. Věnovala se později spíše angličtině, protože studovala biologii. Ale ano, i přesto to předávání Palm bylo moc srdečné, dojemné a zároveň důstojné, jak to Francouzi umějí. A já jsem za to vyznamenání vděčný, jsem rád, že ho mám a že jsem byl takto poctěn.

M.K.: *Nejste tedy jako Sartre, který odmítl všechny ceny za literaturu?*

P.H.: Víte, Sartre byl tak stoprocentně přesvědčen sám o sobě a o svých kvalitách, že nejspíš ani na okamžik neuvažoval o tom, že například Nobelova cena mu byla udělena proto, že lidé byli uchvázeni tím, že napsal nějaký román, že byl ve světě známý jako spisovatel. On v té době sám sebe považoval za jakéhosi politického manipulátora, člověka politicky zodpovědného určité ideji, za uznávaného bojovníka proti americkému imperialismu. A všechno, co na sobě neslo pečeť něčeho oficiálního, včetně Nobelovy ceny, bylo pro něj téměř projevem souhlasu s americkým imperialismem. Odmítnutí Nobelovy od něj byla obrovská drzost, ale Sartre věděl, že jemu se nemůže nic stát. Zatímco když dostal Nobelovu cenu nějaký spisovatel ze Sovětského svazu, tak víte, co to pro něj znamenalo? Většinou jen tvrdé represe. Než se tam prosadily trochu lidštější poměry. A když se tam ty trochu lidštější poměry konečně prosadily, tak tam Sartre začal jezdit a vůbec mu nevadilo, co tam viděl. On to prostě neviděl. Ale přestože takto mluvíme a jeho politické angažmá je mi proti mysli, tak já mám toho Sartra stejně rád. Beauvoirovou mám sice raději než jeho, ale nakonec musím říct, že je mám rád oba.

M.K.: *Říkáte o sobě, že jste nikdy nic nedopsal. Mohl byste říct pár slov o Vašem vztahu k psaní?*

P.H.: Já sám si o sobě myslím, že jsem především šíleně líný. Překlady, to je trochu jiná záležitost. Jiná záležitost také byla, když jsem k těm překladům psal svoje předmluvy. Ty překlady jsem totiž považoval za úkol, který jsem si

dal já sám, nikoli za úkol, který mi uložil někdo jiný. Myslím si, že těch překladů není málo. Některé byly hodně těžké a zabraly mi dost času. To také vysvětluje, proč přišlo i období, kdy jsem nic vlastního nepsal. Přibližně od roku 1998 do roku 2019 jsem psal skoro jen samé překlady a úvody k nim. A také předmluvy a úvody do *Filosofického časopisu*.

M.K.: *Zmiňoval jste se mi, že některé texty máte v šuplíku. O čem jsou?*

P.H.: Do šuplíku se dávají texty, které nejsou dokončeny a přestanou vás bavit.

M.K.: *O čem jsou?*

P.H.: Vzpomínám si například, že tam mám rozepsaný text, ze kterého by byl jistě skvělý článek, kdybych ho vydal, i když by samozřejmě vyvolal pohoršení u odborníků. Existuje takový starý americký film o vzpouře na lodi *Bounty*. V tom filmu je zidealizovaná základní zápleтка, která spočívá v tom, že při zpáteční cestě z Tahiti se námořníci na lodi, která veze náklad chlebovníku, rozhodnou, že už se nechťejí vrátit do Anglie, ale naopak zůstat v tropickém ráji. Vzbouří se proti krutému a zbytečně tvrdému kapitánovi a ovládnou celou loď *Bounty*. Kapitán je ještě s několika dalšími lidmi, kteří se chtějí také vrátit do Anglie, posazen do člunu, který je odeslán na širé moře. Vzbouřenci z *Bounty* si pak společně s tahitskými ženami najdou vulkanický Pitcairnovův ostrov, který není zanesen se správnou zeměpisnou délkou do tehdejších námořních map. V zátocě, která se dodnes nazývá *Bounty Bay*, loď spálí a na tom Pitcairnu potom nakonec šťastně dožijí, přičemž ten jejich konec je velice zidealizován.

Mě to tehdy docela pobavilo, řekl jsem si, že je to blbost a že zejména závěr je v tom filmu úplně hloupý. Totiž ten svržený kapitán, kterého vzbouřenci posadili do člunu a poslali pryč, je ve filmu nakonec postaven před soud Britské admirality, který ho odsoudí za zbytečnou krutost vůči posádce lodi. Následně je mu pak znemožněn další kariérní postup. Mě to tehdy docela zaujalo. Mimo jiné mě také napadlo podívat se na internetové stránky Britské admirality, kde jsem si všechno k tomu případu našel – a zjistil, že to bylo úplně jinak. Možná, že by mi to někdo i otiskl, není to tak špatné (*smích*).

M.K.: *Je nějaká otázka, kterou jsem Vám ještě nepoložila, a Vy byste si přál, aby položena byla?*

P.H.: Je zajímavé, že jste se mě vůbec nezeptala třeba na moje působení v Montpellieru.

M.K.: *Přál byste si tedy říci ještě pár slov o Montpellieru...?*

P.H.: Montpellier, to byla taková zvláštní náhoda. Montpellier jsme jednou navštívili s mojí ženou, když jsme podnikali takovou okružní cestu po Francii. Ve mně z toho města tehdy nějaký velký dojem nezůstal, v paměti mi shodou okolností uvízlo jen to, že tam působí jedna z nejstarších univerzit na světě, byla založená tuším už ve 13. století.

Paní Françoise Mayerová, která byla později ředitelkou CEFRESu, se mi pak po letech jednou v Praze zmínila, že hledá někoho, kdo by ji na montpelliérské univerzitě načas nahradil: přednášela tam o české civilizaci a dějinách. A zeptala se mě, jestli bych o někom nevěděl. Nato jsem se zase já zeptal jí, co by řekla tomu, že kdybych se na tu výuku přihlásil já. Ona se na mě zprvu jen velmi udiveně podívala a pak řekla hrozně nedůvěřivě: „Vy?“ Bavili jsme se o tom zprvu jen nezávazně, ale já jsem na tom trval. Jí naopak strašně moc záleželo na tom, aby do Montpellieru našla svého nástupce. Tak jsme to nakonec zkusili a já jsem tam zůstal dva roky.

Kvůli *Filosofickému časopisu* to pro mě nebylo zas tak úplně snadné, vždyť já jsem působil dva roky ve Francii a vůbec jsem nebyl v Praze. Dobře, v té době už existovaly maily, ale působení na dálku nebylo ještě ani zdaleka tak samozřejmé, jako je dnes. Technické prostředky sice spojení nějakým způsobem usnadňovaly, ale nikdy jsem nebyl v redakci osobně přítomen. Musím proto ještě jednou poděkovat všem svým tehdejšími spolupracovníkům v redakci, nejen Olze, ale i Alence Bakešové a Olince Jiráskové, které i přes mou nepřítomnost dokázaly časopis udržet nejen v běhu, ale i v pohodě. Víím, že i v té době, stejně jako předtím, do redakce kolegové rádi chodili. A to i kvůli jedné věci, kterou jsem možná doposud nezmínil: Olga vždy velice důsledně a od samého počátku dodržovala zásadu, že cokoliv, co někdo v redakci řekne, ať už odborného či osobního, to v ní také zůstane a nepůjde to dál. Velice ctíla etický redakční kodex, i když možná zpočátku jen intuitivně. Tu diskrétnost, která je jí vlastní a kterou jako vedoucí redakce od ostatních spolupracovníků nebo spolupracovnic důsledně vyžadovala, postupně začali respektovat všichni, kdo v redakci působili – a je to tak dobře.

Nakonec mě ale v Montpellieru dostihly jiné starosti, rodinné. Moje tchyně, které bylo 90 let, na tom už přestávala být zdravotně dobře a já jsem nechtěl svou ženu v tak obtížné situaci nechávat samotnou. Ale kdyby mně to byla moje situace doma umožnila, tak bych býval v Montpellieru mohl přednášet i třetí rok. Bylo to tam fajn. Já si tedy o sobě myslím, že jsem dost mizerný přednášející, nevím ani pořádně, co jsem těm tamním studentům vykládal, asi nějaké dějiny, samozřejmě. Ale bylo to moc prima, byl jsem tam rád.

M.K.: *Pokud byste měl předat poselství nebo myšlenku mladé generaci, co by to bylo?*

P.H.: Ať neposlouchají tu starou. Ta má sice vždycky pravdu, ale je to k ničemu.

M.K.: *Takže ať neposlouchají toho Descarta?*

P.H.: To je něco zcela jiného. Já přece nejsem pokračovatel Descarta, no to tedy promiňte! Takhle nemůžete ubližovat těm lidem, kteří byli skutečnými mysliteli, skutečnými filozofy. Anebo vynikajícími historiky. To nejde. Vynikající historik je vždycky tak trochu filozof. Někdy dokonce až moc. Protože aby byl vůbec schopen po sobě přecházet to, co napsal, a pokud chce mít nějaké čtenáře, tak se nemůže spokojit s tím, že bude vypisovat chod dějin, jak šel rok po roku a po měsíci. Existuje práce jednoho autora staré doby – podotýkám ale, není to Palacký, chraň bůh –, který sepsal velice důkladné, až do nepatrných podrobností jdoucí, české politické dějiny; ale to není vůbec ke čtení. Když chce historik nebo historička zaujmout a něco vysvětlit, když se chce odpoutat od toho, co se může každý dočíst v nějakých historických pramenech, tak si musí něco vlastního vymyslet, přijít s nějakou ideou, nějakou představou. Musí být přesvědčen, že najde smysl těch dějin.

Osobně jsem však postupem času dospěl k přesvědčení, že dějiny žádný smysl nemají. Vždyť jaký by měly mít smysl? Jaký smysl mají například francouzské dějiny? Francouzi dělají jenom revoluce, pořád dokola. A když už je nemůžou dělat tak, že by dobývali Bastilu, protože žádnou novou Bastilu si nepostavili, tak musí dobývat zase něco jiného. Ideje. Musí psát nové knihy nebo nové divadelní hry, které v podstatě vykládají o tomtéž, ale musí to vykládat jinak. A filosofie je něco podobného, mezi námi řečeno.